

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(477.87)«1939/1941»:323.281
DOI: 10.31651/2076-5908-2026-1-148-155

Юрій СЛАВІК

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
e-mail: yuriy.slavik@uzhnu.edu.ua

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

© Автор(-и), 2026

Репресивна політика угорської влади щодо комуністів і радянофілів на Закарпатті (1939–1941)

Анотація. Метою статті є аналіз особливостей репресивної політики угорської влади щодо комуністичного підпілля та осіб із радянофільськими настроями на території Закарпаття у 1939–1941 рр. Досліджено передумови формування цієї політики, зумовлені геополітичним положенням регіону як прикордонної зони з СРСР, а також ідеологічними настановами угорського політичного режиму, сформованими ще в міжвоєнний період. Проаналізовано трансформацію комуністичного руху після встановлення угорської адміністрації, що виявилася у переході до нелегальних форм діяльності, відновленні підпільних осередків і налагодженні зв'язків із радянськими спецслужбами. Висвітлено основні напрями діяльності підпілля, зокрема пропагандистську роботу, поширення нелегальної преси, організацію розвідувальних груп та збір інформації військово-стратегічного характеру. Особливу увагу приділено аналізу радянофільських настроїв серед населення, які проявлялися у підтримці комуністичного руху, поширенні прорадянської символіки та переходах на територію СРСР. Показано, що ці явища були зумовлені як ідеологічними, так і соціально-економічними чинниками. На основі опрацювання джерельної бази встановлено масштаби арештів, кримінальних переслідувань і ліквідації підпільних організацій, а також охарактеризовано заходи щодо посилення прикордонного контролю. **Наукова новизна** дослідження полягає в обґрунтуванні тези про безпосередній зв'язок між активізацією репресивних заходів та розширенням розвідувально-диверсійної діяльності комуністичного підпілля в умовах воєнно-політичної нестабільності. **Висновки.** Водночас доведено, що репресивна політика угорської влади не мала тотального характеру: переслідування застосовувалися переважно до активних учасників підпільної діяльності, тоді як особи з комуністичним минулим часто перебували під адміністративним наглядом. Підсумовано, що репресивна практика Угорщини на Закарпатті мала вибіркового і ситуативного характеру, значною мірою залежала від зовнішньополітичної кон'юнктури, рівня активності підпілля та динаміки угорсько-радянських відносин, виконуючи функцію інструменту забезпечення державної безпеки у прикордонному регіоні.

Ключові слова: Закарпаття, угорська влада, репресивна політика, комуністичний рух, радянофільство, підпілля.

Yurii SLAVIK

PhD in History, Associate Professor, Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5875-8928>, e-mail: yuriy.slavik@uzhnu.edu.ua

THE HUNGARIAN AUTHORITIES' REPRESSIVE POLICY TOWARDS COMMUNISTS AND SOVIET SYMPATHISERS IN TRANS-CARPATHTHIA (1939–1941)

Abstract. Purpose. The aim of this article is to analyze the characteristics of the repressive policies pursued by the Hungarian authorities against the communist underground and individuals with pro-Soviet sympathies in the Transcarpathian region between 1939 and 1941. The article examines the preconditions for the formation of this policy, determined by the region's geopolitical position as a border zone with the USSR and by the ideological stance of the Hungarian political regime, which had taken shape as early as the interwar period. The transformation of the communist movement following the establishment of the Hungarian administration is analyzed, which manifested itself in a shift to clandestine activity, the re-establishment of underground cells, and the creation of links with Soviet intelligence services. The main areas of underground activity are highlighted, in particular propaganda work, the distribution of illegal press, the organization of intelligence groups, and the collection of military and strategic information. Particular attention is paid to the analysis of

pro-Soviet sentiments among the population, which manifested themselves in support for the communist movement, the dissemination of pro-Soviet symbols, and defections to the territory of the USSR. It is shown that these phenomena were driven by both ideological and socio-economic factors. Based on an analysis of the source material, the scale of arrests, criminal prosecutions, and the dismantling of underground organizations has been established, and measures to strengthen border controls have been described. The scientific novelty of the study lies in substantiating the thesis of a direct link between the intensification of repressive measures and the expansion of intelligence and sabotage activities by the communist underground in conditions of military and political instability. Conclusions. At the same time, it has been demonstrated that the repressive policy of the Hungarian authorities was not of a totalitarian nature: persecution was applied primarily to active participants in underground activities, whilst individuals with a communist past were often placed under administrative supervision. It is concluded that Hungary's repressive practices in Transcarpathia were selective and situational, largely dependent on the foreign policy climate, the level of underground activity, and the dynamics of Hungarian-Soviet relations, serving as an instrument to ensure state security in the border region.

Keywords: *Transcarpathia, Hungarian authorities, repressive policy, communist movement, pro-Soviet sentiment, underground.*

Постановка проблеми. У період з вересня 1939 р. по червень 1941 р. Закарпаття (офіційна назва регіону у досліджуваній період – Підкарпатська територія) перебувало у складі Угорщини як прикордонний із СРСР регіон, що надавало йому особливого значення в угорській геополітичній та безпековій стратегії. Безпосередня близькість до радянського кордону, поєднана з наявністю в краї традиційних панславістських і радянофільських настроїв, створювала для угорської влади потенційну ідеологічну та політичну загрозу. В умовах початку Другої світової війни ці чинники актуалізували проблему внутрішньої лояльності населення та сприяли прийняттю комуністичного підпілля як одного з головних викликів національній безпеці. Прояви радянофільства та активізація організованого комуністичного руху, зумовлені як геополітичним положенням регіону, так і внутрішніми соціально-економічними обставинами, призвели до розгортання в Закарпатті репресивної діяльності угорських силових структур. Вагому роль у цьому процесі відігравали військові та напіввійськові інституції – контррозвідка, жандармерія, військові суди й трибунали, значення яких істотно зросло в умовах воєнно-політичної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика репресивної політики угорської влади щодо комуністичного руху на Закарпатті широко представлена в радянській історіографії. У цих працях комуністичний рух, як правило, подавався як єдина й послідовна антиугорська сила, що нібито безперервно боролася за приєднання краю до СРСР. Подібна інтерпретація була значною мірою зумовлена ідеологічними рамками часу та апологетичним підходом до діяльності місцевих комуністів. Водночас ці дослідження містять цінний фактичний матеріал і широку джерельну базу, що дозволяє використовувати їх як емпіричне підґрунтя [1; 2]. Сучасна українська історіографія пропонує більш зважений і багатогимірний погляд на політико-правове становище Закарпаття у складі Угорщини. У працях Р. Офіцинського [3] та І. Мазурка [4] значну увагу приділено аналізу державного режиму, особливостей правового статусу регіону та реального стану громадянських і політичних прав населення. Ці дослідження дозволяють критично переосмислити уявлення про тотальний характер угорських репресій і розглянути їх у контексті внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників.

Метою дослідження є визначення масштабів і характеру угорських репресій проти комуністичного підпілля та осіб, запідозрених у радянофільських настроях серед місцевого населення краю впродовж 1939–1941 рр. Хронологічні межі охоплюють період від моменту окупації краю Угорщиною до початку німецько-радянської війни за участі Угорщини. Саме цей проміжок часу дає змогу простежити ставлення угорської влади до комуністичного підпілля й радянофільських настроїв населення поза умовами прямого воєнного протистояння між Угорщиною та СРСР, яке розпочалося в червні 1941 р.

Виклад основного матеріалу. У міжвоєнний період Комуністична партія Чехословаччини посідала одне з провідних місць у політичному житті Закарпаття та здійснювала свою діяльність на легальних засадах. Про її значний вплив свідчать результати чотирьох парламентських виборів, у ході яких комуністи стабільно отримували від 20 до 40 % електоральної підтримки в регіоні. Вагомими чинниками такого успіху були складне соціально-економічне становище більшості населення краю, що формувало стійку соціальну базу для поширення комуністичної ідеології, а також масове повернення після Першої світової війни військовополонених із російського полону, значна частина яких поділяла прокомуністичні погляди [5, с. 134–135]. Поширенню ліворадикальних ідей сприяли й диспропорції в економічному розвитку Підкарпатської Русі порівняно з центральними чеськими землями, відсутність територіальної автономії, елементи

асиміляторської національної політики чехословацького уряду, а також наслідки економічної кризи 1933 р. [6, арк. 1]. Станом на квітень 1938 р. крайовий осередок партії налічував близько 4 тис. членів, об'єднаних у 261 первинну організацію та 18 окружних комітетів, що робило його однією з найчисельніших і найорганізованіших політичних сил регіону [2, с. 108].

Водночас угорський консервативний режим адмірала М. Горті протягом міжвоєнного періоду послідовно демонстрував негативне ставлення до комуністичної ідеології, яка, з її соціальною та національною риторикою, була несумісною з традиційними засадами угорської державності. Крім того існування Угорської Радянської Республіки в березні–серпні 1919 р., а також розгорнутий у цей період «червоний терор» розглядалися угорськими політичними колами як один із чинників, що підірвали основи угорської державності та частково спричинили підписання Тріанонського мирного договору 1920 р., що став національною трагедією для угорського народу. Попри те, що режим М. Горті з початку свого становлення декларував курс на формальну багатопартійність; діяльність Комуністичної партії протягом усього міжвоєнного періоду залишалася офіційно забороненою [4, с. 34–37].

На момент встановлення угорської влади на південній частині Підкарпатської Русі в листопаді 1938 р. Комуністична партія в регіоні вже була офіційно заборонена, як і більшість політичних партій Чехословаччини. За цих умов основна частина партійного активу перейшла на нелегальне становище. У цей час у південних районах краю були сформовані підпільні комуністичні осередки в Ужгороді, Мукачеві та Береговому. Зокрема, ужгородський осередок підтримував тісні контакти з підпільним комітетом Комуністичної партії у Східній Словаччині на чолі із Золтаном Шенгерцем, що діяв у місті Кошице [7, арк. 1–2].

На решті території Закарпаття, що залишалася у складі Чехословацької республіки під назвою Карпатська Україна, комуністичний рух також перебував під заборонаю. У краї діяло навіть «Товариство боротьби з комунізмом» із центром у Хусті, метою якого проголошувалася «боротьба з комунізмом і марксизмом на всіх ділянках національного життя і в усіх його формах» [8, с. 444]. Головою товариства був Ю. Перевузік. Водночас, попри виразно антикомуністичний характер карпатоукраїнської влади, реальні заходи боротьби з комуністами були незначними. Більше того, за свідченням члена Карпатської Січі з Галичини Євгена Стахіва, місцеві комуністи виявляли лояльність до нового проукраїнського уряду та навіть активно з ним співпрацювали [9, с. 54]. Цей факт підтверджується і радянською історіографією, однак трактується як вимушений крок з боку місцевих комуністів, які через легальні українські організації прагнули впливати на політичну ситуацію в краї [2, с. 110].

Після окупації Карпатської України в березні 1939 р. угорська влада розглядала формування спільного угорсько-польського кордону як важливий чинник не лише протидії українському етнополітичному руху, а й реалізації ширших геополітичних установок. У стратегічному баченні того часу Угорщина та Польща розглядалися як своєрідний захисний рубіж для народів Європи, у тому числі й угорського народу, від «дезорганізуючої сили марксизму», яка асоціювалася в середині ХХ століття із більшовицькою Росією [10].

У зв'язку з повною окупацією краю угорськими військами значна частина крайового комуністичного активу змушена була емігрувати за кордон. Так, 15 березня 1939 р. члени бюро крайкому О. Борканюк, С. Вайс і І. Туряниця через територію Румунії виїхали до СРСР, тоді як Г. Феєр емігрував до Англії [5, с. 498]. Із членів бюро крайкому на території Закарпаття залишився лише Д. Попович, який зазнав угорських репресій та перебував у концентраційних таборах у Криві й Вор'юлопоші. За спогадами самого Д. Поповича у травні 1939 р. його разом із низкою інших закарпатських комуністів було звільнено з табору Вор'юлопош із правом повернення додому, однак за умови постійного жандармського нагляду [11, с. 130–131].

Після еміграції О. Борканюка та основної частини активу крайкому керівництво місцевим комуністичним осередком перейшло до колишнього комсомольського працівника Й. Гавелки, якому було доручено продовжити організацію підпільної діяльності [12, с. 47]. Активну участь у відновленні комуністичного підпілля, зокрема на території Великоберезнянщини, брав також колишній чехословацький сенатор від компартії І. Локота [1, с. 71].

У жовтні 1938 – квітні 1940 рр. на території всіх адміністративних округів Закарпаття функціонувала розгалужена мережа комуністичного підпілля, чисельність окремих осередків якої, за донесеннями МВС, сягала 120–150 осіб, що змушувало проводити збори на відкритій місцевості [6, арк. 5]. У перші місяці угорської окупації діяльність підпілля зосереджувалася на пропаганді

та розбудові організаційної мережі, зокрема через видання в 1939–1940 рр. підпільних газет «Карпатська Правда», «Munkás Ujság» («Робітничка газета», виходила угорською мовою) та «Náš hlas» (словацькою), які друкувалися на ротарі й поширювалися серед підпільників та обмеженого кола прихильників [1, с. 69]. Їхній зміст відображав ідейно-політичну платформу місцевих комуністів, сформовану відповідно до настанов Комінтерну, з акцентом на критиці угорської окупаційної влади та висуненні вимог автономії краю, права на самовизначення (включно з правом виходу зі складу Угорщини), демократичних виборів до народного сейму й українізації державного апарату [3, с. 145–146].

Із початком Другої світової війни та встановленням спільного кордону з СРСР діяльність комуністичного підпілля на Закарпатті була переорієнтована відповідно до нових політичних умов. Наприкінці 1939 р. керівники окремих підпільних осередків нелегально перебравися на радянську територію для отримання інструкцій та ознайомлення з рішенням Комінтерну про підпорядкування підпільних осередків Закарпаття та Південної Словаччини Комуністичній партії Угорщини [13, с. 208]. У подальшому діяльність значної частини підпільних організацій була зосереджена на зборі інформації та розвідувальній роботі на користь радянських спецслужб. Активну розвідувальну діяльність здійснював Великоберезнянський осередок під керівництвом М. Затварницького, М. Пекаря та Г. Якубовича, який до 1941 р. підтримував постійний зв'язок із радянськими прикордонниками та передавав інформацію економічного, політичного й військового характеру [6, арк. 3–4]. Паралельно в краї діяли розвідувальні групи, сформовані переважно з місцевого населення та скоординовані з радянською розвідкою [14, арк. 15–18].

Із 1939 по травень 1941 рр. активно діяла група П. Микульця та М. Руцака в долині річки Терєблї на території Волівського (сьогодні Міжгірського), Хустського і Тячівського округів [2, с. 118–119]. У цей же час у Волівському окрузі діяла розвідгрупа Й. Лоя та Ф. Поповича. У долині річки Латориці, у Воловецькому та Мукачівському округах розвідувальні дані збирала група Х. Росохи. У 1941 р. в групі було 17 активних розвідників. У завдання групи входили одержати карту залізничної мережі Угорщини та Закарпаття, графік руху поїздів, рух військових частин до кордону, документи та їхні бланки, офіцерський та жандармський одяг тощо. На сході краю на Рахівщині в 1940 і на початку 1941 рр. декілька розвідрейдів провели М. Калачук, І. Мартиш, О. Приймак [5, с. 497].

Проте перед початком німецько-радянської війни та вступом до неї Угорщини, діяльність більшості розвідгруп була розгромлена. У травні 1941 р. при намаганні перейти угорсько-радянський кордон для передачі інформації був заарештований Ю. Грицюк, а згодом і керівники групи П. Микулець та М. Руцак, а також ще декілька членів групи. 12–13 листопада 1942 р. 5 учасників цієї групи були засуджені військовим судом у м. Вац на різні строки ув'язнення від 8 до 15 років тюремного ув'язнення з позбавленням політичних прав на 10 років [1, с. 76]. У тому ж 1941 р. було викрито групу Х. Росохи. Керівника групи військовим трибуналом було засуджено до довічного ув'язнення, і 13 інших членів отримали різні терміни ув'язнення. Семеро учасників групи згодом загинули в німецьких концтаборах. Репресовані були також і деякі учасники розвідгрупи Й. Лоя – Ф. Поповича, зокрема й один із її керівників Ф. Попович. Й. Лою вдалося уникнути ув'язнення [5, с. 497].

Після встановлення спільного угорсько-радянського кордону підпільні комуністичні комітети активізували як розвідувальну, так і пропагандистську діяльність. У нових політичних умовах поширювалася прорадянська риторика, що висвітлювала досягнення радянської влади на Західній Україні та підкреслювала соціальне й національно-політичне благополуччя в СРСР. У низці населених пунктів, зокрема у Сваляві та Хусті, населення вивішувало червоні прапори, демонструючи підтримку радянської влади [1, с. 38]. Активну пропагандистську діяльність проводили також підпільні молодіжні організації при середніх школах і гімназіях Мукачева, Ужгорода та Хуста [12]. Це сприяло формуванню радянофільських настроїв серед широких верств населення.

У зв'язку з масовим розповсюдженням листівок прорадянського та прокомуністичного змісту в 28 населених пунктах угорською прикордонною поліцією в Ужгороді станом на листопад 1939 р. було порушено кримінальні справи проти 592 осіб. З них 392 перебували у розшуку, 125 – передані до цивільного суду, 63 – до воєнного трибуналу, а 2 – військовому прокурору [1, с. 80]. Серед затриманих переважали комуністи.

Одним із основних проявів зацікавленості місцевого населення «країною Рад» і поширення антиугорських настроїв стала масова еміграція людей до СРСР. Найчастіше до втечі схилилося молоде покоління, яке виросло за умов чехословацького ліберального режиму. Для цієї категорії населення зміна політичного режиму, репресії з боку військової адміністрації та загалом радикальна зміна етнополітичної ситуації в регіоні сприяли негативному ставленню до угорської влади та ухваленню рішення про еміграцію. Окрім політичних чинників, значну роль у масовому переході закарпатців до СРСР відігравали соціально-економічні умови. До них належали небажання служити в угорській армії, важке матеріальне становище, незадовільні умови праці, рівень податків та ціни на продукти харчування, тощо [15, с. 17].

Переходи кордону відбувалися до червня 1941 р. Спершу найбільше емігрували мешканці гірських районів Закарпаття, проте згодом ця тенденція поширилася і на низинні території краю. За оцінками історика О. Пагірі, протягом 1939–1941 рр. Закарпаття залишило від 5,5 до 7,5 тис. осіб [16]. У радянській історіографії наводилися значно завищені цифри – 50–80 тис. осіб, тоді як угорські дослідники оцінювали людські втрати внаслідок еміграції приблизно у 20 тис. [1, с. 90].

Незважаючи на різницю в наведених даних, усі вони свідчать про значну популярність радянофільських настроїв серед населення Закарпаття. У звіті Мішкольцького поліцейського капітанату міністрові внутрішніх справ Угорщини від 16 грудня 1939 р. зазначалося, що «багато людей з надією дивляться на Радянський Союз. Вони впевнені і твердо вірять, що Підкарпатська Русь, як і Карпатська Україна, незабаром стане органічною частиною Радянського Союзу, чому, на їхню думку, не можна перешкоджати, оскільки більшість населення цього бажає» [17].

Через близькість СРСР, частина населення, яка раніше підтримувала ідею «Великої України», також перейшла на прорадянські позиції та почала співпрацювати з місцевим комуністичним підпіллям, що зафіксовано у донесенні начальника ужгородського відділу контррозвідки від 25 жовтня 1939 р. [18]. Частково це пояснювалося нечіткою позицією Німеччини щодо українського питання, що спричинило розчарування серед частини українського активу у перспективах створення національної держави за німецької підтримки [19]. У подальшому радянофільські настрої та надії на приєднання Закарпаття до підрадянської України посилювалися. Як зазначав член оунівського підпілля М. Орос, комуністична пропаганда виявилася ефективнішою за українське підпілля, що сприяло еміграції до СРСР навіть окремих українських підпільників [20, с. 55].

Для протидії таким настроям уже після початку війни з СРСР у листопаді 1941 року агенти угорської контррозвідки запропонували створювати групи місцевих українців, яких відправляли б до Галичини та Радянської України з метою демонстрації злочинів і реалій радянської влади. Це рішення виникло через недовіру населення до розповідей солдат, які поверталися із Східного фронту. Наголошувалося на важливості демонстрації радянських злочинів, здатних залишити глибокий емоційний вплив [21, арк. 33].

Така тенденція еміграційного руху та масове радянофільство серед місцевого населення в поєднанні з активною діяльністю комуністичних розвідувальних груп викликали серйозне занепокоєння угорської влади, зокрема в аспекті національної безпеки. У донесенні таємного агента угорському прем'єр-міністру від 27 вересня 1940 р. про масову втечу жителів Закарпаття до СРСР зазначалося: «Загальна думка така, що серед русинського населення, як ніколи раніше, живий панславизм, точніше – симпатія до Радянської Росії. Готуючись до втечі, особливо тепер, коли очікують призову до армії, вони охоче допомагають і іншим втекти. Є також багато тих, хто переправляє через кордон тих, хто прибув із Угорщини... Безсумнівно, що все це може легко стати причиною прикордонного інциденту» [22]. Про можливість військового конфлікту між Угорщиною та СРСР через ситуацію в Закарпатті також зазначалося у звітах Спеціального бюро Інформації Румунії, яке відстежувало політичну обстановку в сусідній державі [23].

Незважаючи на перестороги угорської влади щодо можливості встановлення радянської влади в Закарпатті через військову агресію, після тимчасової дипломатичної кризи, пов'язаної з окупацією Карпатської України, відносини між Угорщиною та СРСР після вересня 1939 р., навпаки, почали налагоджуватися. 17 вересня 1939 р., після нападу на Польщу, СРСР повідомив угорський уряд про повагу до недоторканості кордонів Угорщини. Уже 24 вересня дипломатичні відносини між країнами були відновлені [24, с. 90–91].

Своєрідним жестом налагодження добросусідських відносин з боку СРСР, що відзначала й закарпатська преса того часу, стало рішення радянського керівництва повернути Угорщині 56 прапорів революції 1848–1849 рр., які були вивезені російськими військами до Москви після

придушення повстання [25]. 21 березня 1941 р. урочисто відправився перший пасажирський потяг за регулярним маршрутом Москва–Будапешт із цими прапорами. Урочистий прийом відбувся на прикордонній станції Лавочне 23 березня [24, с. 98].

У зв'язку з масовою втечею через кордон у прикордонних районах значно посилили жандармський нагляд. 25 серпня 1940 р. наказом угорського військового командування мешканцям прикордонних населених пунктів під страхом розстрілу було заборонено перебувати в прикордонній смузі. Посилили контроль за польовими дорогами та гірськими переходами, а також проводили щоденні перевірки наявності підозрілих осіб у місцях їх постійного проживання [15, с. 16].

Одночасно посилилася боротьба з організованим комуністичним рухом. Протягом весни та літа 1940 року в регіоні було проведено арешти керівників і членів підпільних осередків різних округів. Загалом до кримінальної відповідальності було притягнуто 395 осіб, з яких у місті Ужгороді затримано 192 підпільники. Десять осіб передали на розгляд військового трибуналу [1, с. 80]. Засідання суду відбулося в червні 1940 р. в м. Кошіце. Серед заарештованих 49 осіб звинувачувалися як керівники підпільного комуністичного руху, 296 – у сприянні діяльності підпільних організацій, а 100 – за те, що знали про їхню діяльність, але не повідомили про це державним органам [7, арк. 2]. Переважно серед засуджених були мешканці округів Берегова, Мукачева та Ужгорода [3, с. 148]. У травні 1940 р. угорська контррозвідка затримала керівника крайового підпільного руху Й. Гавелку, який у тому ж місяці був закатований у мукачівській тюрмі «Ковнер». Понад 30 активістів під час арештів сховалися та пізніше нелегально перейшли на територію СРСР [5, с. 499].

Таким чином, перед початком німецько-радянської війни комуністичне підпілля зазнало значних втрат, проте не було знищене повністю. Важливо зазначити, що в період від встановлення цивільної влади влітку 1939 р. до вступу Угорщини у війну проти СРСР у червні 1941 р. репресії угорської влади проти комуністичного руху носили вибірковий, а не превентивний характер. Іноді до місцевих сільських адміністрацій допускали колишніх комуністів часів Чехословацької республіки. Переслідуванню та ув'язненню підлягали лише активні учасники підпільного комуністичного руху. Незважаючи на загальне вороже ставлення до комуністичної ідеології, угорська влада не проводила масових репресій проти осіб за їхнє політичне минуле в Чехословаччині. Такі особи могли перебувати під поліцейським наглядом, але не завжди підлягали ув'язненню.

Навіть після вступу Угорщини у війну проти Радянського Союзу колишні комуністи не піддавалися негайним жорстким репресіям. Уряд здійснював посилений контроль за колишніми комуністичними діячами, оцінюючи їхню теперішню поведінку, а не політичне минуле. Так, у липні 1941 р. угорська жандармерія встановила стеження за колишнім депутатом чехословацького парламенту від Комуністичної партії Е. Чегі. Було запропоновано взяти його під поліцейський нагляд або інтернувати у разі продовження активної комуністичної діяльності [4, с. 84]. Це не поодинокий випадок: угорська влада керувалася переважно актуальною поведінкою особи, а не її політичним минулим.

Висновки. Комуністичний рух у Закарпатті в 1939–1941 рр. був одним із наймасовіших і найбільш організованих опозиційних до угорської влади політичних явищ, що об'єктивно сприймалося офіційним Будапештом як загроза державній та національній безпеці. Це зумовило розгортання репресивної діяльності угорських силових структур проти організованого комуністичного підпілля та осіб, запідозрених у радянофільських настроях. Антикомуністична політика угорської держави мала системний характер і була сформована ще в міжвоєнний період під впливом досвіду Угорської радянської республіки 1919 р. та наслідків «червоного терору», які в угорській суспільно-політичній свідомості асоціювалися з підривом державності й Трианонською катастрофою. З окупацією Закарпаття додатковим чинником конфліктності стало українофільське спрямування комуністичного підпілля, що суперечило національній концепції угорської влади щодо статусу та ідентичності населення Закарпаття.

Після встановлення у 1939 р. спільного угорсько-радянського кордону в регіоні спостерігалось посилення радянофільських настроїв серед населення, що, зокрема, проявлялося у зростанні масштабів нелегальної еміграції до СРСР. Незважаючи на офіційно задекларовану Радянським Союзом політику добросусідських відносин, у прикордонній зоні відбувалася активізація розвідувально-пропагандистської діяльності, яку здійснювали комуністичні осередки. Зазначені процеси зумовили істотне посилення репресивних заходів з боку угорських військових і

контррозвідувальних структур. Особливу увагу вони приділяли викриттю підпільних організацій, ліквідації каналів зв'язку з радянськими спецслужбами та запобіганню нелегальним перетинам державного кордону.

Водночас репресивна політика угорської влади щодо комуністів і радянофілів у період від встановлення цивільної адміністрації влітку 1939 р. до вступу Угорщини у війну проти СРСР у червні 1941 р. не носила суто превентивного або тотального характеру. Переслідування, як правило, застосовувалися до осіб, безпосередньо залучених до нелегальної політичної, пропагандистської чи розвідувальної діяльності. Політичне минуле в чехословацький період саме по собі рідко не ставало підставою для ув'язнення, обмежуючись жандармським наглядом або адміністративними санкціями.

Таким чином, репресивна політика угорської влади на Закарпатті в 1939–1941 рр. мала ситуативний і вибірковий характер, значною мірою залежачи від зовнішньополітичної кон'юнктури, стану угорсько-радянських відносин та реального рівня активності комуністичного підпілля. Це дозволяє розглядати її не як безперервну систему тотального терору, а як гнучкий інструмент державної безпеки в умовах прикордонного та воєнно-політичного напруження.

Список літератури

1. Довганич О., Пашкуй З., Троян М. Закарпаття в роки війни. Ужгород: Карпати, 1990. 172 с.
2. Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. Ужгород: Карпати, 1980. 230 с.
3. Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1997. 244 с.
4. Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939–1944. Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. 306 с.
5. Нариси історії Закарпаття. Т. 2. 1918–1945. Ужгород: Закарпаття, 1995. 665 с.
6. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 3223. Партійний архів Закарпатського обкому Компартії України. Оп. 5. Спр. 13 Сообщение Ужгородского следственного подразделения о результатах открытого следствия в 1942 г. по делу о деятельности Закарпатской коммунистической организации. 13 арк.
7. ДАЗО. Ф. 3223. Оп. 5, Спр. 4 Обвинувальний висновок Кошицької прокуратури від вересня 1940 р. проти Ю. Онуфрія і 394 інших учасників антифашистського руху. 119 арк.
8. Статут Товариства боротьби з комунізмом. *Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи* / Упор. С. Аржевітін. Вінниця: Тезис, 2013. С. 444.
9. Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля й кордони. Київ: Рада, 1995. 318 с.
10. Держалюк М. Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки Великої Вітчизняної війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 98–128.
11. Попович Д. Кризь тортури. Ужгород: Карпати, 1977. 191 с.
12. Худанич В. Про радянське підпілля на Закарпатті в 1939–1944 рр. та забута боротьба студентів краю в ці роки. *За українське Закарпаття*. Ужгород: Гражда, 1994. С. 45–52.
13. Довганич О. Репресії угорського окупаційного режиму і закарпатський рух опору. *Закарпаття під Угорщиною. 1938–1944*. Ужгород: Карпати–Гражда. 1999. С. 194–218.
14. ДАЗО. Ф. 3223. Оп. 5. Спр. 12. Донесення полициі министру внутренних дел о политическом положении в Закарпатье, судебном процессе над группой Р. Винера, Г. Якубовича и др. в июле 1942 г. 30 арк.
15. Корсун О. Від упорядників. *Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і Бузулук до рідних Карпат. 1939–1949 рр. Архівні документи і матеріали*. Ужгород: Карпати, 2011. 768 с.
16. Пагіря О. Втечі закарпатців до СРСР у 1939–1941 роках. URL: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=213>.
17. Повідомлення Мішкольцького поліцейського капітанату міністру внутрішніх справ Угорщини про зростання руху опору серед трудивників Закарпаття. *Реабілітовані історією. Закарпатська область: у 2 кн.* Кн. 2. Ужгород: Закарпаття, 2004. С. 24.
18. Донесення начальника слідчого відділу Ужгородської контррозвідки про діяльність комуністів на Закарпатті. 25 жовтня 1939 р. *Шляхом Жовтня: збірник документів*. Т. 5. 1938–1944 рр. Ужгород: Карпати, 1967. С. 126–127.
19. Разочарование украинцев. *Карпаторусской голось*. 1940. № 25. С. 2.
20. Орос М. Що було перед Ковнером і після нього? *За українське Закарпаття* / Упор. В. Маркус і В. Худанич. Ужгород: Гражда, 1994. С. 53–58.
21. ДАЗО. Ф. 92. Ужгородський відділ контррозвідки штабу VIII угорського королівського армійського корпусу в Кошицях. Оп. 1. Спр. 1. Донесення агентів про діяльність політично ненадійних осіб на Закарпатті (діяльність українських націоналістів, інформація про успіхи радянської армії на фронтах, проти угорської пропаганди). 35 арк.
22. Донесення таємного агента прем'єр-міністрові Угорщини про масову втечу закарпатців до Радянського Союзу. 27 вересня 1940 р. *Шляхом Жовтня: збірник документів*. Т. 5. 1938–1944 рр. Ужгород: Карпати, 1967. С. 216–217.
23. Горват Л.-І. Румунський інформаційний моніторинг суспільно-політичних настроїв населення Карпатської України в умовах угорської окупації краю. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2009. Вип. 22. С. 71–72.
24. Хроніка Закарпаття: 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban. 1867–2010 (українсько-угорське двомовне видання; Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány) / Вереш М. та ін. Ужгород: Говерла, 2011. 310 с.
25. Советская Россия возвращает Венгрии флаги. *Русское слово*. 1941. № 4. С. 6.

References

1. Dovhanych, O., Pashkuy, Z., Troyan, M. (1990). Transcarpathia during the War. Uzhhorod [in Ukrainian].
2. Essays on the History of the Transcarpathian Regional Party Organization (1980). Uzhhorod [in Ukrainian].
3. Ofitsynskiy, R. (1997). The Political Development of Transcarpathia as Part of Hungary (1939–1944). Kyiv [in Ukrainian].
4. Mazurok, I. (2010). The Legal Status of Transcarpathia, 1939–1944. Uzhhorod [in Ukrainian].
5. Essays on the History of Transcarpathia. Vol. 2. 1918–1945. (1995). Uzhhorod [in Ukrainian].
6. State Archives of Zakarpattia Oblast (DAZO). Fund 3223. Party Archive of the Transcarpathian Regional Committee of the Communist Party of Ukraine. Inv. 5. File 13. Report by the Uzhhorod Investigative Unit on the results of the open investigation in 1942 into the activities of the Transcarpathian Communist Organization [in Russian].
7. DAZO. Fund 3223. Inv. 5. File 4. Indictment issued by the Koshytsia Public Prosecutor's Office in September 1940 against Y. Onufriy and 394 other participants in the anti-fascist movement [in Ukrainian].
8. Arzhevitin, S. (ed.) (2013). Statutes of the Society for the Struggle Against Communism. *Carpathian Ukraine: An Era in a Day. Background to its Formation, the Period of Independence, Memoirs and Documents*. Vinnytsia [in Ukrainian].
9. Stakhiv, Ye. (1995). Through Prisons, the Underground and Borders. Kyiv [in Ukrainian].
10. Dzerhalyuk, M. (2012). Hungary's Occupation Policy in Ukraine during the Great Patriotic War. *Storinky voyennoyi istoriyi Ukrainy [Pages of the Military History of Ukraine]*, 15, 98–128 [in Ukrainian].
11. Popovich, D. (1977). Through Torture. Uzhhorod [in Ukrainian].
12. Khodanych, V. (1994). On the Soviet underground in Transcarpathia in 1939–1944 and the forgotten struggle of the region's students during those years. *For Ukrainian Transcarpathia*. Uzhhorod, 45–52 [in Ukrainian].
13. Dovhanych, O. (1999). Repressions by the Hungarian Occupation Regime and the Transcarpathian Resistance Movement. *Transcarpathia under Hungary 1938–1944*. Uzhhorod, 194–218 [in Ukrainian].
14. DAZO. Fund 3223. Inv. 5. File 12. Police report to the Minister of the Interior on the political situation in Transcarpathia and the trial of R. Wiener, G. Yakubovich, and others in July 1942 [in Russian].
15. Korsun, O. (2011). From the editors. *Transcarpathian Refugees in the USSR: Through the Gulag Camps and Buzuluk to the Native Carpathians. 1939–1949. Archival documents and materials*. Uzhhorod [in Ukrainian].
16. Pahiria, O. The flight of Transcarpathians to the USSR in 1939–1941. Retrieved from: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=213> [in Ukrainian].
17. Report from the Miskolc Police Headquarters to the Hungarian Minister of the Interior on the growing resistance movement among workers in Transcarpathia. (2004). *Rehabilitated by History. Transcarpathian Region: in two volumes*. Vol. 2. Uzhhorod [in Ukrainian].
18. Report by the head of the investigative department of the Uzhhorod Counter-Intelligence Service on communist activities in Transcarpathia. 25 October 1939. (1967). *"Shlyakhom Zhovtnia": A Collection of Documents*. Vol. 5. 1938–1944. Uzhhorod, 126–127 [in Ukrainian].
19. The Disappointment of the Ukrainians. (1940). *Karpatorussky Golos [Carpathorussian voice]*, 25, 2 [in Russian].
20. Oros, M. (1994). What Came Before Kovner and What Followed? *On Ukrainian Transcarpathia*. Uzhhorod, 53–58 [in Ukrainian].
21. DAZO. Fund. 92. Uzhhorod Counter-Intelligence Department of the Headquarters of the VIII Hungarian Royal Army Corps in Košice. Inv. 1. File 1. Reports from agents on the activities of politically unreliable individuals in Transcarpathia (activities of Ukrainian nationalists, information on the successes of the Soviet Army at the front, and counter-Hungarian propaganda). [in Hungarian].
22. Report by a secret agent to the Prime Minister of Hungary on the mass exodus of Transcarpathians to the Soviet Union. 27 September 1940. (1967). *"Shlyakhom Zhovtnia": A Collection of Documents*. Vol. 5. 1938–1944. Uzhhorod, 216–217 [in Ukrainian].
23. Gorvat, L.-I. (2009). Romanian media monitoring of socio-political sentiments among the population of Carpathian Ukraine under Hungarian occupation. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Istoriya [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: History]*, 22, 71–72 [in Ukrainian].
24. (2011). A Chronicle of Transcarpathia: 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban. 1867–2010 (Ukrainian–Hungarian bilingual edition; Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány) / Veges M. et al. Uzhhorod [in Ukrainian].
25. Soviet Russia Returns Flags to Hungary. (1941). *Russkoe Slovo [Russian Word]*, 4, 6 [in Russian].

(Надійшла до редакції / Received: 6.04.2026; Схвалено до друку / Accepted: 14.04.2026; Публікація / Published: 28.04.2026)